

บทความวิจัย

คุณค่าของบทประพันธ์ในรวมบทกวีนิพนธ์ บ้านเก่า ของโชคชัย บัณฑิต

Literary Values in Ban Kao by Chokchai Bundit

ปัญญา วรรณชาติ

นักศึกษานิพนธ์โท (ภาษาไทย)

ดวงมน จิตรจำนงค์

อ.ด. (ภาษาไทย), รองศาสตราจารย์,

ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

มนตรี มีเนียม

อ.ม. (ภาษาไทย), รองศาสตราจารย์, ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Abstract

This article aimed to study Chokchai Bundit's poem collection, **Ban Kao**, through the investigation of the relationship between his literary style and contents which are the attributes of aesthetic and intellectual values.

It was found that the poet possessed a sense of social responsibility in alerting the scrutiny and the criticism of social behavior and examining the existing ways of thinking and the newly constructed ones, particularly the changing values and beliefs causing confusion and opposing the desirable values. The poet accomplished this by pointing out the use the common though trivial

flaws and urging the audience to contemplate on the real idealistic values which should be cherished, that is, to preserve and redeem the spiritual values amid the uncertainty of the consumeristic world.

The poetic creation which effectively conveyed such spiritual values was benefited from the Thai literary tradition. The poet adapted the versification so as to communicate the meaning appropriate to the context, combined everyday language with poetic register rooted in literary culture, comparable to traditional works, used figurative language and symbols and employed conflicting elements to create harmony as well as to carry subtle meanings.

Keywords : contemporary poetry, literary values, thai literary genre

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่า ของโชคชัย บัณฑิต' ในแง่ความสัมพันธ์ของรูปแบบกับเนื้อหา อันเป็นปัจจัยของคุณค่าเชิงสุนทรียะและเชิงปัญญา ผลการศึกษาแสดงว่า กวีมีความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคมที่จะกระตุ้นเตือน การนิยพิจารณาและวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมสังคม และตรวจสอบวิธีคิดที่ดำรงอยู่ทั้งที่ สืบต่อจากอดีตและสร้างใหม่ โดยเฉพาะค่านิยมหรือความเชื่อที่ทำให้เกิดความสับสนทาง คุณค่า แสดงความเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อคุณค่าอันพึงประสงค์ โดยนำข้อบกพร่องที่ พบเห็นกันอย่างชาชินแม้ดูเล็กน้อยมาชี้ให้เห็น และกระตุ้นให้ผู้อ่านครุ่นคิดถึงคุณค่าที่แท้จริง ในอุดมคติซึ่งเป็นคุณค่าที่ควรเชิดชู นั่นคือการรักษาและกอบกู้คุณค่าทางจิตวิญญาณ ให้คงอยู่ ท่ามกลางความผันผวนในกระแสบริโภคนิยม

ประสิทธิผลในการสร้างสรรค์บทประพันธ์ที่สามารถสื่อความหมายที่มีคุณค่าทาง ปัญญาดังกล่าวนั้นเกิดขึ้นได้ด้วยการใช้ประโยชน์จากขนบวรรณศิลป์ไทย คือการปรับใช้ฉันทลักษณ์ เพื่อสื่อความหมายที่เหมาะสมกับบริบท ใช้ระดับภาษาในชีวิตประจำวันประสานกับคำทำเนียบกวี ในรากวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ที่เทียบเคียงได้กับงานสมัยก่อน โวหารและสัญลักษณ์ รวมทั้ง สร้างความประสานด้วยองค์ประกอบที่ขัดกันเพื่อสื่อความหมายซ่อนเร้น

คำสำคัญ : กวีนิพนธ์ร่วมสมัย ขนบวรรณศิลป์ไทย คุณค่าของบทประพันธ์

ความนำ

กวีนิพนธ์เป็นงานสร้างสรรค์แขนงหนึ่งของวรรณคดี ที่มีความเข้มข้นทางอารมณ์มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับงานวรรณศิลป์ประเภทอื่น (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2543: 5) กวีนิพนธ์ดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรมและมีรากความเป็นมาอันยาวนาน เห็นได้ว่า กวีนิพนธ์สมัยโบราณนิยมแต่งเป็นบทร้อยกรองขนาดยาว ปรากฏใช้ในงานหลายชนิด เช่น นิยาย นิราศ บทละครหรืองานยอพระเกียรติ ในส่วนงานประเภทที่มีตัวละครและโครงเรื่อง เนื้อเรื่องมักจะเป็นเรื่องรักะหว่างรบ หรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนาในรูปนิยายและบทละคร กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่เริ่มปรากฏในยุคหัวเลี้ยวของวรรณคดีไทยประมาณช่วงรัชกาลที่ 7 เป็นต้นมา สิ่งที่แสดงพัฒนาการคือ “เริ่มมาสนใจกล่าวถึงเหตุการณ์ในสังคม” งานชิ้นสำคัญในยุคนี้คือโคลงกลอนของครูเทพ ซึ่งชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของกวีนิพนธ์ไทยที่สำคัญคือ “ใช้เป็นพาหะของความคิดนึกเป็นส่วนใหญ่” และมีเนื้อหา “เกี่ยวกับความรู้มากกว่าเกี่ยวกับความรู้สึก” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2520: 63, 65, 83) ในยุครัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จัดเป็นยุคมืดทางปัญญา แม้รัฐบาลจะเร่งพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ก็จำกัดเสรีภาพทางปัญญาในแวดวงหนังสือพิมพ์และวรรณกรรม ในยุคนี้อัยการองแนวพาฝันเฟื่องฟู จนถึงรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร การแสวงหาสิ่งใหม่ของวงการร้อยกรองเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับบทบาทของคนหนุ่มสาวที่ไม่พอใจการใช้ชีวิตอย่างอภิสิทธิ์ชน งานเด่นในช่วง 2506 - 2516 นี้คืองานประพันธ์ของ อังคาร กัลยาณพงศ์ กวีซึ่งได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้หนึ่งที่ทำให้เกิดหัวเลี้ยวในวงการกวีนิพนธ์ไทยคือ “เราให้ใช้สมองพร้อมกับเร้าอารมณ์อันประณีต” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2520: 126)

วรรณคดีมีความสัมพันธ์กับสังคม ในแง่ที่ผู้แต่งนำเสนอสาร ผ่านการกลั่นกรองตามประสบการณ์ของตนขณะที่ได้รับการกล่อมเกลาทางความคิดจากสังคมที่ดำรงอยู่ หรือปรับใช้ความคิดจากสังคมอื่น นอกจากนี้ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ประพันธ์สามารถแปรเป็นประสบการณ์ร่วม (เจตนา นาควัชระ, 2542: 15) เพราะธรรมชาติของมนุษย์มีลักษณะร่วมกัน ประสบการณ์ทางอารมณ์ย่อมไม่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง คุณค่าทางปัญญาส่วนหนึ่งจึงเกิดขึ้นเมื่อผู้อ่านเข้าถึงประสบการณ์ของผู้อื่น ด้วยเหตุนี้วรรณคดีก็อาจมีอิทธิพลต่อสังคม ในแง่ที่สามารถโน้มน้าวความคิดและสร้างจิตสำนึกทางสังคมแก่ผู้อ่านได้ด้วยพลังวรรณศิลป์ที่ประสานกับพลังปัญญา นักประพันธ์ที่แสดงว่าได้กระทำบทบาทหน้าที่นั้นในงาน

สร้างสรรค์ มักได้รับการประเมินค่าอย่างสูง ดังที่เจตนา นาควัชระ (2549: 134) กล่าวไว้ว่า “...นักประพันธ์ที่ดีก็คือนักประพันธ์ที่พยายามเสาะหาลักษณะและความหมายที่แท้จริงของสังคมของตน แล้วนำมาแสดงออกในวิธีการที่ชี้ให้เห็นว่าเขามีความสนใจ และรับผิดชอบต่อสังคมนั้น ๆ อย่างแท้จริง” ดังนั้นงานประพันธ์ที่ “...กระตุ้นปัญญาความนึกคิดให้แก่ผู้อ่าน [จึง] มีคุณค่าทางการศึกษา”

ในปัจจุบัน งานประพันธ์ที่แสดงสำนึกเชิงสังคมไม่ได้ยึดกรอบแนวคิดเรื่องชนชั้นเหมือนวรรณกรรมเพื่อชีวิตในรูปแบบเดิม แต่ได้ตั้งคำถามหรือให้ข้อสังเกตบางประการที่เกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของชีวิต ท่ามกลางความซับซ้อนในสังคมปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันก็มีข้อบ่งชี้ว่า ผู้ประพันธ์คาดหวังว่าจะสามารถสร้างความตระหนักต่อความร้ายแรงของปัญหา ที่กระทบต่อความเป็นปกติสุขของปัจเจกชนและสังคม พร้อม ๆ กับแสดงความพยายามที่จะเสนอความคิด เพื่อสร้างเสริมความแข็งแกร่งทางคุณธรรมและจริยธรรมที่กำลังอ่อนแรงลงไปในยุคโลกาภิวัตน์

อย่างไรก็ตาม แม้ทำงานประพันธ์สมัยใหม่ โดยเฉพาะกวีนิพนธ์จะมีคุณค่าทางวรรณศิลป์และคุณค่าทางปัญญา แต่ก็ได้รับความนิยมนักผู้อ่านน้อยกว่านวนิยายและเรื่องสั้น นักวรรณคดีศึกษาบางท่านให้ความเห็นว่า อาจเป็นเพราะกฎเกณฑ์ทางด้านฉันทลักษณ์ ส่วนนวนิยายและเรื่องสั้นที่เป็นร้อยแก้วอ่านเข้าใจได้ง่ายกว่า (เรีนฤทัย สัจจพันธุ์, 2547: 55) เหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้กวีนิพนธ์อ่านยากสำหรับคนสมัยใหม่ คือความเข้มข้นทางอารมณ์และความหมายซ่อนเร้นที่กวีเลือกเฟ้นมาใช้อย่างประณีต จึงต้องอาศัยการอ่านอย่างเพ่งพิริย และอาจต้องฝึกฝนมากกว่างานวรรณศิลป์ประเภทอื่น ๆ นอกจากนี้ตลาดสำหรับงานกวีนิพนธ์รวมเล่มซึ่งมีจำกัดกว่างานประเภทอื่นก็ไม่เอื้อให้มีการขยายตัวของผู้อ่าน ขณะที่กำไรขาดทุนเป็นสิ่งจำเป็นต่อการอยู่รอดทางธุรกิจ งานที่สำนักพิมพ์จะพิมพ์ขายก็มักเป็นงานของบุคคลที่มีชื่อเสียง แต่อาจจะไม่เด่นเชิงวรรณศิลป์

เมื่อพิจารณาด้านบริบททางสังคม กล่าวได้ว่า ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2530 ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกราก สังคมไทยประสบปัญหาด้านคุณค่ามากขึ้น ผู้คนถูกครอบงำและมอมเมาตนเองด้วยวัตถุนิยม สังคมไทยเต็มไปด้วยสิ่งประดิษฐ์ที่กระตุ้นจิตสำนึกและค่านิยมที่เป็นบริโภคนิยม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544: 199 - 200) อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2538: 172 - 173) เรียกสภาวะเช่นนี้ว่า “วิกฤตทางวัฒนธรรม” อันอาจวิเคราะห์ได้ว่า มีปฏิสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงในระบบคิดหรือโลกทัศน์ของสังคม ขณะที่ถูกระบบทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยมเข้าครอบงำ

มีการวรรณคดีศึกษาตั้งข้อสังเกตว่า การที่กวีนิพนธ์ไม่เป็นที่นิยมจะเชื่อมโยงกับวิกฤตทางวัฒนธรรมด้วย กล่าวคือ “...กระบวนการศึกษาปัจจุบันวางพื้นฐานทางวรรณศิลป์ไม่หนักแน่นพอ...” ผู้อ่านบางคนจึงไม่เห็น “...คุณค่าความงาม ความไพเราะของภาษา และพลังทางปัญญาของกวีนิพนธ์...อีกส่วนหนึ่งไม่สนใจกวีนิพนธ์ เพราะมีทางเลือกเสพพลังปัญญาและพลังอารมณ์ได้จากสื่ออื่น ๆ” (รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2544: 26 - 27) ไม่ว่าจะเป็นสื่อโทรทัศน์ วิทยุ หรืออินเทอร์เน็ต ที่เข้ามาพร้อม ๆ กับกระแสโลกาภิวัตน์ ก็ให้ความบันเทิงที่ตรงใจผู้รับมากกว่า

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศยังเป็นปัจจัยสำคัญของการเกิดสื่อไร้พรมแดน ซึ่งมีอิทธิพลในการกำหนดทิศทางการข่าวสารในประเทศไทยและความเชื่อของผู้คนในสังคมไทย โดยเฉพาะสื่อจากประเทศสหรัฐอเมริกาได้ครอบงำสังคมไทยให้ “...มีความเชื่ออย่างมั่งคั่ง ว่าการเปิดประเทศสู่ความเป็นเสรีทางด้านข่าวสาร ด้านการเงิน และการค้า คือที่มาของอารยธรรมที่รุ่งโรจน์ในอนาคต” (ยุค ศรีอาริยะ, 2541: 45) เงินและวัตถุจึงกลายเป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิต ในฐานะที่เป็นสิ่งบันดาลความสุขและเครื่องหมายแห่งความสำเร็จ รวมทั้งเป็นตัวกำหนดสถานภาพและฐานะทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ดำรงอยู่ด้วยความเอื้อเฟื้อกันถูกทำลาย ไม่เว้นแม้แต่ในสังคมชนบท ระบบคุณค่าทางคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกสังคมพึงมีถูกมองข้าม วิถีชีวิตที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และคุณค่าดั้งเดิมที่มีอยู่ในสังคมไทยเช่น ความมีน้ำใจ การรู้จักพอเพียง ได้ถูกกระแสของการพัฒนาที่มาพร้อมกับความเจริญ และความสะดวกสบายแบบฉาบฉวยกลบหายไปจนเกือบหมดสิ้น ผู้คนดำเนินชีวิตแบบตัวใครตัวมัน มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเองและพวกพ้อง การค้นหาคุณค่าของชีวิตจึงเป็นสิ่งไกลตัว ถูกละเลยหรือถูกมองข้าม สิ่งดั่งามที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตดั้งเดิมถูกมองว่าล้าสมัย ไม่เข้ากับยุคปัจจุบัน

ปรากฏการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นความสับสนทางคุณค่า ก่อให้เกิดความเสื่อมถอยทางคุณธรรม จริยธรรม ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะเดียวกันสถาบันหลักของไทยคือ พุทธศาสนาที่ควรเป็นสิ่งสำคัญในการเป็นที่พึ่งช่วยให้ผู้คนรอดพ้นจากสภาวะความสับสนทางคุณค่าก็กลับมีบทบาทน้อยลง ช้ายังแปรไปตามค่านิยมสมัยใหม่ที่มุ่งสะสมความมั่งคั่งและวัตถุ จนผู้คนในสังคมบางส่วนเห็นว่าจะไม่สามารถเป็นที่พึ่งได้อย่างแท้จริง จึงห่างเหินจากพุทธศาสนา

ปัญหาอันหนักหน่วงนี้ได้กระตุ้นเตือนให้โชคชัย บัณฑิต' แสดงความรับผิดชอบของตน ในฐานะที่เป็นกวีและเป็นพลเมืองส่วนหนึ่งของสังคม โดยการ

สื่อสารให้ผู้อ่านได้ร่วมตระหนักรับรู้ถึงปัญหาผ่านงานวรรณศิลป์คือ**บ้านเก่า** ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ค่านิยมหรือความเชื่อที่ทำให้เกิดความสับสนทางคุณค่า รวมทั้งแสดงความคิดพลาตในระบอบความคิด ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อคุณค่าอันพึงประสงค์ โดยนำสิ่งที่พบเห็นกันอย่างชินมาชี้ให้เห็นข้อบกพร่อง ดังบท “นครเมฆา” ที่กวีแสดงความสุขจอมปลอมของคนในสังคมเมืองหลวงที่หลงใหลในวัตถุนิยมและบริโภคนิยม และยึดถือเงินเป็นสรณะแห่งชีวิต โดยการใช้ห้างสรรพสินค้าแทนสวรรค์บนดินสำหรับผู้มีทุนทรัพย์ที่มีความเป็นอยู่อย่างฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ทั้ง ๆ ที่ภายนอกห้างสรรพสินค้ามีสภาพไม่ต่างไปจากนรกโลกกันตร์ ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนระดับไหนก็ต้องเผชิญความทุกข์ร้อนไม่ต่างกัน แต่ก็ไม่มีการเห็นต้นตอของปัญหา เพราะความมัวเมาและต่างก็ยึดถือวัฒนธรรมบริโภคนิยมอย่างมั่นคง และบทประพันธ์บางบท กวีก็กระตุ้นให้ผู้อ่านครุ่นคิดถึงคุณค่าที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ นั่นคือการรักษาและกอบกู้คุณค่าทางจิตวิญญาณหรือคุณค่าทางจิตใจ ให้คงอยู่ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม ดังบท “ซุ่มใจ” กวีแสดงให้เห็นถึงการกระทำอันงมงายและกล้าหาญของหญิงสาวคนหนึ่งผู้ตัดสินใจช่วยเหลือเต่าตัวหนึ่งที่คลานเปะปะบนถนน ให้รอดพ้นจากการถูกรถทับ แม้จะเป็นเหตุการณ์ธรรมดาหรือเป็นเหตุการณ์ที่ไม่สำคัญในสายตาคนทั่วไป เพราะผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือเป็นแค่เต่าตัวหนึ่ง แต่ผลของการกระทำก็บ่งชี้ได้ว่า ความดีงามยังมีอยู่ในหัวใจของมนุษย์

ด้วยเหตุผลที่ประมวลมานี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารวมบทกวีนิพนธ์ **บ้านเก่า** ของโชคชัย บัณฑิต ในแง่ความสัมพันธ์ของรูปแบบกับเนื้อหา อันจะนำไปสู่ความเข้าใจทัศนะของผู้แต่งในบริบททางสังคม แม้ว่าโชคชัยจะเป็นกวีรุ่นใหม่ที่ประสบความสำเร็จในผลงานรวมเล่ม ไม่มากนัก แต่เขาก็สามารถสร้างผลงานที่มีรูปแบบเฉพาะตนได้อย่างน่าประทับใจ รวมบทกวีนิพนธ์**บ้านเก่า**จึงเป็นงานประพันธ์อีกชิ้นหนึ่งที่มีคุณค่าน่าศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

ศึกษาบทประพันธ์ บทวิจารณ์ ข้อมูลบริบททางสังคมวัฒนธรรมของบทประพันธ์และประวัติผู้แต่ง ศึกษาบทประพันธ์เชื่อมโยงกับข้อมูลภายนอกตัวงาน และประเมินคุณค่าบทกวีนิพนธ์ตามระเบียบวิธีทางวรรณคดีวิจารณ์ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา ซึ่งเป็นปัจจัยของคุณค่าทางสุนทรียะและคุณค่าทางปัญญา แสดงผลการศึกษาโดยการพรรณนาวิเคราะห์ สรุป อภิปรายผล พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

1. เนื้อหาบทประพันธ์

บ้านเก่า เป็นผลงานกวีนิพนธ์ของโชคชัย บัณฑิต ที่พิมพ์รวมเล่มครั้งแรกในปี 2544 และได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนหรือรางวัลซีไรต์ในปีเดียวกันบทกวีนิพนธ์ในหนังสือนี้มี 41 บท เขียนขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2530 - 2543 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐพยายามกระตุ้นความเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยการเปิดเสรีทางการค้าและการพัฒนาอุตสาหกรรมจนกระทั่งเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เรียกว่าเศรษฐกิจฟองสบู่ กวีได้แฝงทัศนะในการวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมสังคมที่บั่นทอนคุณค่าที่พึงมี ควบคู่กับการเสนอทางเลือกที่อาจจะก่อกำเนิด สาระสำคัญในเนื้อหาของบทประพันธ์จำแนกได้เป็น 3 ส่วนคือ การวิพากษ์พฤติกรรมสังคม การขีดขูดคุณค่าที่พึงมี และข้อคิดทางปรัชญา

1.1 การวิพากษ์พฤติกรรมสังคม

การวิพากษ์พฤติกรรมสังคมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเด็นคือความลุ่มหลงในมายาคติและวิถีชีวิตที่แปลกปลอม เห็นได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้ส่งผลกระทบต่อสถาบันทางสังคมรวมทั้งสถาบันพุทธศาสนา อันเป็นสถาบันซึ่งมีบทบาทในการกำหนดวิสัยมองโลกและการให้คุณค่าต่อสรรพสิ่งมาแต่เดิม การลดละกิเลสค้นหาเพื่อความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดไม่ใช่เป้าหมายหลักของชีวิตในปัจจุบันอีกต่อไป คำสอนตามหลักธรรมไม่สามารถสนองความต้องการของคนยุคใหม่ที่ลุ่มหลงมัวเมาในวัตถุนิยมและบริโภคนิยมมากขึ้น ดังเห็นในบท “*ในนามของความเชื่อ*” กวีจับเอาปรากฏการณ์ที่เป็นรูปธรรมมองย้อนไปสู่ความเชื่อมากมายที่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะดลบันดาลความร่ำรวยให้ผู้ครอบครอง การบูชาพระพุทธรูปจึงไม่เชื่อมโยงกับหลักคำสอนในการใช้ชีวิตด้วยปัญญาอย่างสมณะ พระพุทธรูปที่แตกหักจึงถูกนำไปทิ้งที่วัดแก่เคล็ดเช่นเดียวกับนางกวัก สถานะเท่าเทียมกันของพระพุทธรูปและนางกวักถูกกำหนดขึ้น ‘ในนามของความเชื่อ’ ซึ่งห่างไกลจากการค้นหาโมกษธรรม

ใน “*นกปล่อย*” กวีเสียดสีให้พิจารณาประเพณีการปล่อยนกที่แสดงว่าในโลกแห่งการค้าขายบุญก็ซื้อขายได้ การปล่อยนกกลายเป็นการสนอง ผลประโยชน์ของคนขายและคนปล่อยที่หวังความสุขจากรายได้ (ในโลกนี้) และ ผลบุญ (ในโลกหน้า) การปล่อยนกจึงไม่ใช่การให้ที่เรียกว่าการบำเพ็ญทาน เพราะเป็นความเห็นแก่ตัวที่

ดำรงอยู่ได้ด้วยประเพณี ทั้ง ๆ ที่ชีวิตสัตว์มีค่าเหนือกว่าเงินและความสุขในสวรรค์ ซึ่งไม่อาจได้มาด้วยการทำบาป

กล่าวได้ว่า กวีกระตุ้นเตือนให้คนในสังคมหันมาสำรวจตนเอง และทำความเข้าใจกับแก่นแท้ของศาสนามากขึ้น โดยการนำวิกฤตศรัทธาทางศาสนา ซึ่งเชื่อมโยงกับความเสื่อมของคุณธรรม จริยธรรม มาบ่งชี้ให้เห็นข้อบกพร่องและสภาวะวิกฤต เนื่องจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากหลักธรรม มากกว่าการบอกอย่างโจ่งแจ้งแบบตรงไปตรงมา

จุดอ่อนของคนร่วมสมัยที่กวีชี้ให้เห็นอีกก็คือ ความยึดมั่นในค่านิยมที่ไม่เกื้อกูลต่อชีวิตอย่างแท้จริงและขาดการศึกษาเรียนรู้ ดังที่เห็นจากพฤติกรรมสังคมที่พยายามเลียนแบบของเก่า โดยปราศจากความรู้แต่คิดเพียงจะอนุรักษ์โดยไม่คำนึงว่าเป็นสิ่งแปลกปลอมและน่าชัง ดังบท “พิธีกาล” ที่บรรยายถึงกิจกรรมในเทศกาลสงกรานต์ของคนเมืองหลวงในห้างสรรพสินค้า ในเมื่อประเพณีสงกรานต์เป็นได้เพียง “สินค้า” ที่ตอบสนองความต้องการของคนเมืองที่จะรักษาความเป็นไทยในวิถีชีวิตที่เร่งรีบ แต่ต้องการความสะดวกสบาย สงกรานต์จึงไม่มีความหมายต่อความเป็นหนึ่งเดียวกันในชุมชนอย่างในชนบท

กวีเสียดสีวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศทางวัตถุนิยม ดังเช่นบท “นครเมฆา” ความสุขอย่างฉาบฉวยในวิถีเมืองที่แปลกปลอมจากคุณค่าที่แท้ คือความสุขของชนชั้นกลางที่ได้จับจ่ายใช้สอยในห้างสรรพสินค้า จึงกล่าวได้ว่า “ทรัพย์สินคือสรณะแห่งสมัย” คนจนไม่สามารถสัมผัสกับความสุขเช่นนี้ได้ คนพันธุ์ใหม่อย่างธนพลใน “เหลื่อม” จึงเป็นนายห้างหรือพราวนในรูปแบบใหม่ที่สืบลือดเนื้อผู้บริโภครดด้วยกลยุทธ์ต่างๆของการขาย การพัฒนาประเทศยังทำให้ผู้คนละทิ้งคุณค่าและวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม หันมาหาวิถีเงินตราแต่ก็ไม่อาจเอาตัวรอดจากปัญหาอันซับซ้อนในโลกแบบใหม่ได้ ดังเห็นในบท “บ้านเก่า” ความเห็นแก่เงินเป็นเหตุให้ชาวชนบทส่วนหนึ่ง “ลืมทั้งโคตรเหง้าทั้งเหล้ากอ” จนถึงขั้นคิดจะขายบ้านเก่าแต่ชีวิตในเมืองก็ล้มเหลว เพราะเป็นหนี้สินด้วยการบริโภคเกินตัวตามแบบความเจริญแผนใหม่

เมื่อมีการปะทะกันของค่านิยมเก่าใหม่ กวีเน้นความอับลัษณ์ของวิถีชีวิตแบบใหม่ เทียบกับความงามของวิถีชีวิตแบบเก่าเช่น “ลงถั่งเถาะครับ” ยกเอากิจกรรมเย็บใบตองทำบายศรีที่ชาวบ้านต่างวัยทำร่วมกันที่ลานในชุมชนมาชี้ว่าเป็นการใช้วัสดุธรรมชาติอย่างคุ้มค่า ขยะจากธรรมชาติต่างจากขยะวัสดุสังเคราะห์

เช่น โฟม พลาสติก ที่ทิ้งอย่างเกลื่อนกลาดในเมือง ซึ่ง ทำให้ “โลกป่วยไข้” ทั้งยังสร้างนิสัย “ติดสะดวก” เหมือนโลกกลายกลับไปสู่ความอนาถะ การรณรงค์อย่างแก้ปัญหาที่ปลายเหตุให้คนทิ้งขยะลงถัง จึงฟ้องพฤติกรรมขาดความรับผิดชอบของคนเมือง ส่วนการจับคนบ้านนอกที่ทิ้งขยะในเมืองโดยไม่แยกแยะว่าเป็นขยะที่ย่อยสลายได้หรือไม่ก็แสดงความคิดสำเร็จรูปและถือเอากฎเป็นเป้าหมาย

1.2 การเชิดชูคุณค่าที่พึงมี

แม้ว่ากวีได้แสดงปัญหาของมนุษย์ ว่าเกิดจากความลุ่มหลงในมายาคติและวิถีชีวิตอันแปลกปลอม แต่กวีก็ยังแสดงความศรัทธาต่อคุณค่าความดีงามในจิตใจของมนุษย์ว่ายังมีอยู่ และหวังว่าจะสามารถกอบกู้กลับคืนมาได้ท่ามกลางความสับสนทางคุณค่าซึ่งเป็นต้นตอของปัญหาทั้งปวง เมื่อศึกษายานเก่า กล่าวได้ว่าคุณค่าที่มนุษย์พึงมีที่กวีชี้แนะไว้คือ มิตรภาพ ความรักและความจริงใจ ความมีน้ำใจและความเมตตา ความพอเพียง และการเรียนรู้และประสบการณ์

“มิตรภาพในตรอกซอย” ยกย่องความงามของมิตรภาพใน “ร้านขายของชำประจำตรอก” ระหว่างผู้ค้ากับลูกค้า ถึงแม้ไม่สะดวกและไม่ดึงดูดลูกค้า เช่น ศูนย์การค้าและมินิมาร์ท กวีก็จะเชื่อว่าไม่ว่าสิ่งแวดล้อมจะเปลี่ยนไปอย่างไร หากคนยังปรารถนาเอื้อโยในความสัมพันธ์กับคนด้วยกัน ความงามของความรักและความจริงใจก็เกิดขึ้นได้ดังบท “สี่ส้นแห่งร้านเธอ” เล่าถึงการก่อเกิดของความรักระหว่างคนหนุ่มสาวในวิถีชีวิตเมือง ความรัก ความจริงใจ ความเอาใจใส่ซึ่งกันและกันระหว่างคนรัก ก็นับว่าเป็นการเติมความสุขของชีวิตที่ดำรงอยู่ท่ามกลางปัญหาและความวุ่นวายของสังคมเมือง

นอกจากความรักและมิตรภาพแล้ว สิ่งสำคัญที่ช่วยบรรเทาความแปลกแยกต่อกันระหว่างคนในสังคมคือความมีน้ำใจและความเมตตา ดังบท “ใจขุนโจร” เล่าผ่านสายตาของเด็กสาวผู้โดยสารรถประจำทางอันแออัดว่าท่ามกลางสภาพชีวิตแบบตัวใครตัวมัน ผู้คนอยู่ในภาวะเครียดและวิตกกังวลจนเป็นนิสัย ถึงแม้ผู้มีน้ำใจนั้นจะมีรูปลักษณะภายนอกอย่างคนร้าย แต่กลับเป็นผู้ที่มีน้ำใจมากที่สุด

ความมีน้ำใจของคนอื่นก็คือความงามในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ดังเห็นในบท “วังแม่ลูกอ่อน” แม่พาลูกที่เป็นออทิสติกข้ามถนนในเมืองหลวงที่มีรถราขวักไขว่ แล้วต้องติดอยู่ที่เกาะกลางถนน ไม่อาจทิ้งลูกไปเก็บรองเท้าที่ลูกทำหล่นอยู่กลางถนน จะไปต่อก็ไม่ได้เพราะลูกดินจะเอารองเท้า ก็รอดพ้นเคราะห์กรรมมาได้

ด้วยน้ำใจของหญิงสาวคนหนึ่งที่กำลังเสี่ยงภัย “วิ่งก้าวข้าม” ถนน เก็บรองเท้าและ “โยนตามมาให้” อันสื่อถึงความมีน้ำใจที่ยังไม่เหือดหายไปของคนเมือง กวีเน้นคุณค่านี้ให้เด่นด้วยการเริ่มต้นบทกล่าวถึงเคราะห์กรรมอันสร้างความสูญเสียแก่พระปฎิภาจราเถรก่อนบวช ที่ลูกสิ้นชีวิตไปทั้ง 2 คนระหว่างข้ามแม่น้ำใหญ่ในป่าตามลำพังแม่ลูก¹ แสดงจุดตัดกับเรื่องในปัจจุบัน

ความงดงามนี้มีได้จำกัดเฉพาะในหมู่มนุษย์เท่านั้น ในบท “ซุ่มใจ” น้ำใจและเมตตาอันซุ่มใจเอื้อให้สาวน้อยช่วยเต่าตัวหนึ่งให้รอดพ้นจากการถูกรถทับหลังจากที่เธอสามารถข่มความกลัวเสี่ยงอันตรายเข้าประคองเต่าออกมาจากท้องถนนดังที่อภิปรายไว้ในความนำ

คุณธรรมสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นคุณธรรมดั้งเดิมในสังคมไทยคือความพอเพียง กวีชี้ว่าการรู้จักพอเพียงอาจเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่ช่วยผู้คนให้หลุดพ้นจากความสับสนทางคุณค่า และมีความสุขในการดำเนินชีวิตท่ามกลางปัญหาได้ ดังบท “ทาง” ที่เสนอว่า การเข้าไปทำงานทำในเมืองนั้นอาจมิใช่เป็นทางเลือกที่ดีเสมอไป และอาจไม่ใช่ทางรอดที่ทำให้ชีวิตมีความเป็นอยู่ดีขึ้น หาก “กลับจากปากฟ้า” หวนกลับถิ่นเดิม “มาซบดินอุ่นอวลโอ” รวมทั้ง “พอใจในข้อพอเพียง” ก็จะปลดปล่อยตนจากกระแสบริโภคนิยมและวัตถุนิยมได้ ทนทานนี้จึงเรียกว่า “ทางเลือกทางรอดทางลา” เป็นทางเลือกที่นำไปสู่ทางรอด โดยต้องใช้เป็นทางลาจากความพึงเพื่อทั้งหลายด้วย

ท่ามกลางบริโภคนิยม ศักยภาพทางปัญญาและอารมณ์ยังเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างรู้เท่าทัน เมื่อทวนระลึกถึงการ “เสาะหาตัวตน” ที่ “ร่วลงหล่นหาย” ไปจากสิ่งที่คนส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นสิ่งธรรมดา ดังบท “เพลงจร” เสียงดนตรีของนักดนตรีพเนจร 2 สามัถรรยาจากต่างแดน ได้สร้างความรื่นรมย์และกำลังใจพร้อม ๆ กับกระตุ้นให้ผู้เล่าเรื่องทวนระลึกถึงการแสวงหาความสุขและความหมายในชีวิตที่แท้จริงอีกครั้ง ชีวิตของสัตว์ตัวเล็กๆ ที่คนเห็นว่าไร้ค่า บางครั้งอาจจะสร้างความฉุกฉินให้ได้ ดังบท “มองมุมแมงมุม” มนุษย์ที่คร่ำเคร่งอยู่กับงานแข่งกับเวลาเป็นปกตินิสัย ไม่ได้ดีไปกว่าแมงมุมเมื่อผู้เล่าลอง “จำแลง” ใจเป็นแมงมุม มองลงมามนุษย์ในสำนักงานก็พบว่า ผู้คนและโต๊ะตู้ก็ถูกแขวนตรึงไว้อย่างที่คนมองแมงมุมนั้นเอง

¹ คุราลละเอียดในประวัติพระภิกษุณี (กระทรวงศึกษาธิการ. 2529: 33 - 34

ทางลัดที่ช่วยให้เราเข้าใจตนเอง เข้าใจเพื่อนมนุษย์ และเข้าใจโลกมากขึ้น ทางหนึ่งคือการเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตของผู้อื่นจากการอ่านหนังสือ ดังที่กวีกล่าวไว้ในบท “วิถีสนเทศ” กวีชี้ให้เห็นคุณค่าของหนังสือ โดยการเล่าเรื่องผ่านมุมมองของ “ฉัน” ผู้ซึ่งนั่งอ่านบท “กวี-คำประพันธ์” ด้วยความชื่นชมและตระหนักในคุณค่าของสิ่ง “...ปราชญ์แต่ปางบรรพ์” บรรจงเสกสรรปั้นแต่ง แต่ในปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศกำลังเข้ามามีบทบาทต่อชีวิตประจำวันแทนที่หนังสือมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ เป็นที่ต้องการของคนยุคใหม่ที่มีชีวิตประจำวัน เร่งรีบ ชอบความสะดวกสบาย รวดเร็ว และกลัดกลุ้มทุก ๆ ที่ที่ความจริงแล้ว กวีชี้ว่าควรให้ความสำคัญกับการใช้ปัญญาถ่วงถ่วงอย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อป้องกันการตกเป็นเหยื่อและติด “อยู่ในคุกแห่งข้อมูล” มากกว่า

จุดอ่อนของการหาความรู้ในปัจจุบัน กวีให้ความเห็นว่าเป็นการเชื่อตามตำรา แต่ละเลยการเรียนรู้โดยตรงในชีวิตจริง ใน “ภาพต่อ” กวีกระตุ้นให้คิดโดยเล่าเรื่องผ่านสายตา ชายชราว่าการเข้ามาศึกษาเรียนรู้ในระบบ ที่กระทำพร้อมกับการ “เฝ้าถีบตัวตนพันพัวพัน” เพื่อแสวงหาความสำเร็จในเมืองนั้น อาจจะยังไม่มีคำตอบที่แน่ชัดว่าได้ค้นพบความหมายที่แท้จริงแล้ว และผลที่ได้รับก็คือ ยิ่งเวลาล่วงไปก็ยิ่งห่างออกมาจากอดีตและถิ่นฐานของตน ดูเหมือนว่ากวีให้คุณค่าต่อการเรียนรู้บนพื้นฐานของความสำนึกในคุณค่าของชีวิต ดังในบท “ซานเรอโน” ท่ามกลางความสูญเสียทางวัฒนธรรม เมื่อประจักษ์ว่าตราใบไม้ที่มีชีวิตก็ยังมีกรียนหยุดอยู่ได้บุคคลก็จะแสวงหาคุณค่าและความหมายที่แท้จริงของชีวิตได้อย่างไม่หวั่นไหวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

1.3 ข้อคิดทางปรัชญา

ข้อคิดทางปรัชญาที่กวีเสนอไว้อย่างเด่นชัดในบ้านเก่าเพื่อเป็นแนวทางกอบกู้จิตวิญญาณที่ตกต่ำลงในยุคโลกาภิวัตน์มี 2 ประการคือการเรียนรู้สัจธรรมจากธรรมชาติ ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญญาและอุดมคติในชีวิต

กวีโน้มน้าวให้เห็นว่า เม็ดทรายที่มนุษย์เห็นว่ามีค่า แท้จริงแล้วดำรงอยู่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เมื่อประสานกับสายน้ำ ผืนทรายก็เป็นปัจจัยแห่งการกำเนิดสิ่งสวยงามประดับโลกอย่างดอกไม้ ดังในบท “เหมือนทรายหมายแถมประแด่มล” กวีได้กล่าวว่า

อกทรายลืซ้าอุระมิขึ้น	ตะละคีนมิรู้คลาย
สร้างสวนสลักบุษประราย	ภุมราก็มาเคียง
แปลกลีประสมสละสลวย	รุจิด้วยฐลีเรียง
เกสรละอ้านภมรเพียง	จะพะแผ้วพสานลี
ทรายซับกกระแสดูกทอด	รพิสอด – พระพายวี
เติบก้านประกลั่นกลมณี	อุระทรายละลายแซม
เหมือนทรายลิลีนรศมิส่อง	ระกะกองมิก่องแกม
ดอกไม้ลาวาตรตะนเย้ม	ฤ มิรู้จะหล่นทราย

บ่อยครั้งถ้ามนุษย์ใช้สติปัญญาพิจารณาธรรมชาติรอบตัวจะพบว่า สารจากธรรมชาติที่สื่อถึงมนุษย์อาจเป็นความจริงของการดำรงอยู่ที่พบเห็นได้ทั่วไป ดังบท “ปลาตีน นกยาง และนางนวล” ภาพชีวิตของปลาตีน นกยาง และนางนวล แสดงถึงความจริงที่เกิดขึ้นในธรรมชาติและดำเนินไปอย่างปกติธรรมดาในระบบนิเวศ ปลาตีนนั้นทำหน้าที่ “ปันส่วนรักษาฟ้าดิน” เป็นอาหารของนกยางและนางนวล ส่วน “ในสระน้ำใส” ก็กล่าวถึงสภาวะปกติที่สัตว์ในธรรมชาติหาอาหารโดยอาศัยชีวิต สัตว์ด้วยกันยังชีพของตน ลูกครอกเป็นอาหารของลูกเบ็ด โดยแม่ปลาซ่อนไม่อาจ ปกป้องลูกครอกทุกตัวให้รอดพ้นจากการตกเป็นเหยื่อของลูกเบ็ดได้ ลูกครอกจบชีวิต อย่างรวดเร็วฉับพลัน และดูเป็นเรื่องธรรมดา แต่วัฏจักรชีวิตของแต่ละชีวิตก็ยัง ดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดหย่อนตามวิถีของตน ดังที่ในบทสุดท้าย กวีกล่าวถึงเด็ก ๆ โดดเล่นน้ำในตอนเย็นอย่างสนุกสนาน ก่อนไล่ฝูงเบ็ดกลับบ้านโดยมิได้รับรู้ถึงความ สูญดับของหลายชีวิต

การใช้ปัญญาเรียนรู้จากธรรมชาติ ก็เป็นวิถีทางที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงสัจธรรม ที่ดำรงอยู่แล้ว พร้อมทั้งช่วยยกระดับจิตใจให้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความหมายของ ชีวิตที่แท้จริง ใน “ห้องน้ำแห่งหนึ่ง” กวีใช้ “ประตูลังเคราะห์” สื่อความแปลกแยก กับธรรมชาติ แม้นดูหรูหราสวยงาม แต่ความทนทานของวัสดุนั้นก็กลับตัดโอกาสการ เรียนรู้กฎธรรมชาติ ที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลง เสื่อมสลาย ผุพังไป ตามกาลเวลา ต่างจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ใบจาก หนูกา ซึ่งเป็น “สัจจะประจำ ธรรมชาติ” ที่แวดล้อมรอบตัวมนุษย์ และคอยย้ำเตือนให้มนุษย์ตระหนักอยู่เสมอ วัสดุสังเคราะห์ยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันลดน้อยลง เพราะไม่ต้อง อาศัยน้ำใจของเพื่อนบ้านในการปลูกสร้าง

นอกจากธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้ลัทธิธรรมของชีวิตแล้ว กวีก็ยังชี้ให้เห็นว่า ธรรมชาติยังมีความงามบริสุทธิ์ เกื้อกูลชีวิตและสร้างความรื่นรมย์ให้แก่มนุษย์และโลก ดังบท “ขันทอง” และ “ม่อนมรกต” กวีให้ภาพความงดงามของธรรมชาติอย่าง น่าหลงใหล น่าหวงแหน และชวนให้เกิดความปรารถนาที่จะปกป้องความบริสุทธิ์ งดงามเหล่านี้ให้คงอยู่ตราบนานเท่านาน

ท่ามกลางความสับสนวุ่นวายในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ การดำรงชีวิตด้วย อุดมคติเป็นสิ่งที่ถูกมองข้าม แต่กวีก็ยังหวังว่าอุดมคติในชีวิตยังเป็นสิ่งสำคัญในการ คำจูงสังคมให้ดำรงอยู่ได้ ดังบท “รอรุณ” แสดงการตั้งความหวังที่เป็นอุดมคติของ หนังสือผ่านโวหารบุคคลที่ว่า “หนังสือเก่า - ร้านขายหนังสือเก่า...เข้าชั้นหมื่นเข้า ยังเฝ้ารอ” หนังสือยัง “เฝ้ารอ” อรุณหรือ วันใหม่แห่งการสื่อสารกับผู้คนอยู่เสมอ หนังสือยังพร้อมที่จะ “ส่องฝันสว่าง” ให้กับผู้อ่าน แม้ว่าในปัจจุบันหนังสือและร้าน ขายหนังสือกลายเป็นสิ่งพินาศมัย ผู้คนได้แต่ “เปิดผ่าน - ปิดฝังปิดขังขัง” ความหวัง ดังกล่าววางอยู่บนความเชื่อในคุณค่าของจินตนาการ ซึ่งสามารถกระตุ้นความรู้ความ เข้าใจประสบการณ์ร่วมของมนุษย์ด้วยกันนั่นเอง

ความงดงามของศาสนสถานโบราณที่สร้างจากความฝันและความศรัทธา อันยิ่งใหญ่ อาจทำให้เราครุ่นคิดถึงการดำรงชีวิตอย่างมีอุดมคติได้ ดังบท “กังวาน เวลา” กวีแสดงภาพโบราณสถานยามเช้าที่ยังคงงดงาม น่าประทับใจ และชวนให้ “ตื่นตาต่อฝันบรรพชน” คือรู้สึกอัศจรรย์เมื่อประสบกับผลงานซึ่งสร้างจากความใฝ่ฝัน อันยิ่งใหญ่ของคนในอดีต และเมื่อได้ทวนระลึกถึงก็ยังได้กลิ่นหอมของความทรงจำที่ เก็บรักษาภาพเมืองเก่าในใจไว้อย่างดี นอกจากนั้นความ ทรงจำในประสบการณ์นี้ล้วนแต่ง แสงเงาให้เกิดความงามในจิตใจของเราอีกด้วย ดังที่กวีกล่าวไว้ตอนท้ายว่า “เมืองเก่า เบารณติดน่านน้ำ หอมความทรงจำเก็บงำเจ้า เจดีย์วิหารตระหง่านเข้า ล้วนแต่ง แสงเงาให้เรางาม” ความฝันที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามจะเป็นแรงกระตุ้นให้มนุษย์ ไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาที่มารุมเร้า

2. รูปแบบและความสัมพันธ์กับเนื้อหา

ผู้วิจัยพบว่าโชคชัย บัณฑิต ได้สร้างสรรค์บทประพันธ์โดยใช้ประโยชน์จาก ขนบวรรณศิลป์ไทย จำแนกรูปแบบในภาพรวมของงานนี้ได้เป็น 4 หัวข้อคือการใช้ ฉันทลักษณ์ ระดับภาษา โวหารและสัญลักษณ์ และองค์ประกอบของบทประพันธ์

2.1 การใช้ฉันทลักษณ์

เมื่อพิจารณาการใช้ฉันทลักษณ์ในบ้านเก่า พบว่ากวีใช้ฉันทลักษณ์ตามขนบ และใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ที่หลากหลายในการนำเสนอคือกลอนสุภาพ กาพย์ยานี 11 กาพย์ฉบัง 16 วสันตดิถี 14 และฉันทลักษณ์ผสม (โคลงนำกลอนคล้ายกาพย์ เหน็บที่แต่งกาพย์ขยายโคลง) แต่ใช้กลอนสุภาพโดยเฉพาะกลอน 7 มากที่สุดคือมีจำนวนคำในวรรค วรรคละ 7 คำ

กลอนสุภาพของโชคชัยมีได้ยึดถือความเคร่งครัดสม่ำเสมอของสัมผัสในแบบกลอนของสุนทรภู่ แต่มีลักษณะคล้ายกลอนบทละครและกลอนเสภา ซึ่งแบ่งคำในวรรคตามจังหวะและความหมาย

ในกลอนเจ็ดโชคชัย บัณฑิต' ใช้สัมผัสในสอดคล้องกับเนื้อหาในบทที่บรรยายความงามของธรรมชาติ คือใช้ทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระอย่างแพร่หลาย เลียนเสียงในธรรมชาติ และแสดงความเคลื่อนไหวในธรรมชาติอย่างละเอียดละไม ดังเช่น “*ขึ้นภู*” สังเกตได้ว่ามีสัมผัสสระระหว่างช่วงที่ 1 กับ 2 และ 2 กับ 3 และคำที่ 4 กับคำที่ 6 เป็นสัมผัสสระเสมอ

จ๊กจั่น/แจตจิต/แล้วหวีดว่อง	ละออง/ล่องลม/ร่วงหล่นป่า
หอมใบไม้/แห้ง/ลมแล้งฟ้า	เปิดช่อง/สายตา/หล่นคำคบ

ในบทแรกกวีใช้ประโยชน์จากสัมผัสในแสดงความเคลื่อนไหวที่รับรู้ด้วยหู จมูก และตา สัมผัสอักษรกับสัมผัสสระ ประกอบกับคำเลียนเสียงธรรมชาติในวรรคแรกที่ว่า “จ๊กจั่นแจตจิตแล้วหวีดว่อง” เราจินตนาการของผู้อ่านให้นึกภาพจ๊กจั่นที่เคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว พร้อม ๆ กับส่งเสียงร้องดังขึ้นเรื่อย ๆ ท่ามกลางป่าเขาอันน่ารื่นรมย์ มีลมพัดพาละอองเกสรโปรยทั่วป่า และมีกลิ่นหอมของใบไม้แห้งว่า “ละอองล่องลมร่วงหล่นป่า หอมใบไม้แห้งลมแล้งฟ้า” กวีเน้นพลังของลมที่พัดพัดมาในฟ้าว่า “ลมแล้งฟ้า” คำว่า “แล้ง” หมายถึงการทำให้ขาดแยกเป็นสองส่วน ให้ความรู้สึกได้ว่าโดนพัดพินอย่างรุนแรง รวดเร็ว และหนักหน่วง ในที่นี้กวีนำมาใช้สื่อให้รู้สึกถึงความแรงและเร็วของลมที่พัดผ่านฟ้า รวากับจะตัดฟ้าให้แยกขาดเป็นสองตอนได้อย่างง่ายดาย ความเร็วและแรงของลมที่พัดมายัง “เปิดช่องสายตาหล่นคำคบ” ให้ได้ชมธรรมชาติ เห็นคำคบไม้ที่ลดหลั่นกันไปอย่างน่าตื่นตาตื่นใจ

กวียังใช้สัมผัสในได้อย่างประณีต เมื่อเน้นการพรรณนาความเคลื่อนไหวอย่างละเอียดเช่น “คชสาร”

คือช้าง/ย่างยาตร/งามบาทเบื่อง

หยาย่น/ยักเยื้อง/เชื่องพวยผัน

ใหญ่เทียบ/ภูผา/ทำดุน

เรียวแรง/แข็งขยัน/เชือความทน

กวีบรรยายให้ผู้อ่านเห็นความเคลื่อนไหวของช้างที่เดินอย่างช้า ๆ แต่มั่นคงและหนักแน่น โดยใช้เสียงอรรถสระ /ย/ เป็นเสียงเด่นของสัมผัสอักษร “ย่าง - ยาตร” และเสียง /บ/ ใน “บาท - เบื่อง” สัมผัสสระ “ช้าง - ย่าง” และ “ยาตร - บาท” ซึ่งเป็นคำเสียงสระยาว ช่วยเน้นจังหวะให้ช้าและหนัก เหมาะกับการเดินเนิบนาบของช้าง “ยาตร - บาท” เป็นคำบาลี - สันสกฤต เสริมให้การเคลื่อนไหวของช้างดูสง่างาม มีอำนาจ ยิ่งใหญ่ สัมพันธ์กับวรรณกรรมที่กวีบรรยายรูปลักษณะของช้างที่แตกต่างจากสัตว์อื่นคือ “ใหญ่เทียบภูผาทำดุน” แต่ในวรรคบทกวีกลับให้ภาพตรงกันข้ามโดยใช้สัมผัสสระ “เยื้อง - เชื่อง” ช่วยเน้นให้ภาพช้างที่เคลื่อนไหวอย่างมีชีวิตชีวาร่าเรีง ชี้เล่นและคุ้นกับคน ตรงข้ามกับขนาดตัวที่ใหญ่ตั้ง “ภูผา” และมีที่ท่า “ดุน”

บทประพันธ์บางบทแทบไม่ปรากฏสัมผัสภายในวรรคเช่น “ในนามของความเชื่อ”

พระพุทธรูป/เคียรหัก

นางกวั็ก/หัวหาย/แขนซ้ายหลุด

พันความต้องการ/เกรงบ้านทรุด

เป็นลิ่งชำรุด/สิ้นราคา

การที่กวีไม่ยึดติดกับลีลาสัมผัสในแบบตายตัว ทำให้การแบ่งจังหวะผันแปรตามความหมายในบทประพันธ์ได้อย่างอิสระ “ในนามของความเชื่อ” ใช้คำตายเสียงสั้นและหนักท้ายวรรคในการส่งและรับสัมผัส ให้ความรู้สึกแข็งแกร่ง สะดุดหูกระตุ้นให้นึกคิด

ในการปรับใช้รูปแบบกลอนบทละครเห็นชัดในบทประพันธ์ “ในมหานคร” กลอนบทละคร 1 บทมี 4 วรรค จำนวนคำแต่ละวรรคมี 6 - 8 คำ แต่ส่วนมากเป็นวรรคละ 7 คำ มีบังคับพิเศษคือ วรรคแรกที่เป็นบทขึ้นต้นในแต่ละตอนมักใช้จำนวนคำ 2 - 4 คำ ส่วนสัมผัสภายในวรรคและระหว่างวรรคเหมือนกลอนสุภาพ

(สุภาพร มากแจ้ง, 2535: 73) วรรณกรรมของบทขึ้นต้นไม่จำเป็นต้องสัมผัสกับวรรคที่ 2 ในบทที่ 1 และบทสุดท้ายกวีใช้คำขึ้นต้น 2 คำ ส่วนบทที่ 2 กวีใช้คำขึ้นต้น 4 คำ และเพิ่มการรับส่งสัมผัสกับวรรคที่ 2 ดังนี้

คำแล้ว	พलयแก้ว/แววไว/ยังไม่หลับ
ประกอบ/กิจกรรม/ไค้งคำนับ	ความค้อย/กำกับ/การรับทาน
นั่งดื่มสุรา	แนะ!ช้างมา/จากสุรินทร์/จากถิ่นฐาน
ชูงวง/คำนับ/คล้ายกราบกราน	กล้วยคือ/อาหาร/ไหวหวานซื้อ
ตึกแล้ว	พलयแก้ว/แววไว/ชวนใจสลด
มุ่งมา/หากิน/จากถิ่นระทด	ฝันกฎ/ธรรมชาติ/นิราศเมือง

คำรับส่งสัมผัสในบทแรก “แล้ว - แก้ว” “หลับ - (คำ)นับ” และ “(คำ)นับ - (กำ)กับ” ล้วนบอกความต่อเนื่องของเหตุการณ์ที่เชื่อมโยงกับความหมายในบทประพันธ์ คำบอกเวลา “คำแล้ว” บ่งชี้ว่า แม้จะเป็นเวลาคำ แต่ “พलयแก้ว แววไวยังไม่หลับ” ที่ยังไม่หลับเพราะต้อง “ประกอบกิจกรรมไค้งคำนับ” โดยมี “ความค้อยกำกับการรับทาน” จากผู้คนในโลกใหม่ที่มีชีวิตแบบตัวใครตัวมัน บทที่ 2 วรรคแรกกวีใช้คำขึ้นต้น 4 คำ บอกกิจกรรมยามคำของชาวกรุง ส่วนหนึ่ง “นั่งดื่มสุรา” เมื่อเห็นช้างก็เอ่ยเพียงว่า “แนะ!ช้างมา” แต่ไม่ได้รับรู้ความทุกข์โศกของช้างที่ต้องเร่ร่อนและทรมาณอยู่ในเมือง ในบทสุดท้าย ผู้เล่าเรื่องใช้คำบอกเวลาที่ต่อเนื่องมาจนตึกตื่นว่า “ตึกแล้ว” อีกทั้งคำรับส่งสัมผัสระหว่างวรรค “สลด - (ระ)ทด - กฎ” ช่วยย้ำความทุกข์ของช้างว่า แม้เวลาจะล่วงเลยมาจนตึกตื่น แต่พलयแก้วก็ยังไม่หลับได้นอน “ต้องฝันสัจชาติญาณการพักผ่อน” ขอลานในเมืองหลวงต่อไปอย่างน่าขมขื่น

กวีปรับกลอนบางบทให้มีลีลาน่าอ่านมากขึ้นโดยใช้ลีลาของกลอนกลบท ดังใน “ม่อนมฤกานที” ตรีศิลป์ บุญขจร (2547: 639) ให้ความเห็นว่า “ลีลาของกลอนมีจังหวะเสียงหนักเบา บางตอนคล้ายกลบทสะบัดสะบั้ง บางตอนคล้ายกลบทตะเข็บไต่ขอน” ทั้งนี้เมื่อพิจารณาการเลือกเพ้นคำในกรอบฉันทลักษณ์ ยังเห็นได้ว่าสามารถ

สร้างความเคลื่อนไหวอันน่าตื่นตาตื่นใจในพื้นที่อันกว้างขวาง แสดงความน่าพิศวงของธรรมชาติ

การใช้คำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี 11 ของกวีพบเพียงบทเดียวคือ “วิถีสนเทศ” จังหวะการอ่านแต่ละวรรคแบ่งเป็น 2/3 ในวรรคหน้า และ 3/3 ในวรรคหลัง มีการเพิ่มสัมผัสระหว่างวรรคที่ 3 กับ 4 ในบาทโทของบางบทเพื่อความไพเราะสังเกตได้ว่า มีสัมผัสในปรากฏอยู่บางบท ในจังหวะที่ผันแปรเป็นอิสระ สามารถใช้ถ้อยคำได้หลากหลายตามความหมาย ดังตัวอย่าง

ฉันนั่ง/อ่านหนังสือ	เพื่อรับสื่อ/จากผู้เขียน
พากฟ้า/จุดดวงเทียน	แสงอาทิตย์/สาดส่องทาง
ใช้แสง/แห่งสวรรค์	เริ่มสร้างสรรค์/แต่แรกแสง
ให้ฟ้า/ลบฝ้าฟาง	โลกกว้างนั้น/ลบพันเพือน

โดยปกติ “กาพย์ยานีนियมแต่งเป็นบทสวด บทเห่เรือ บทพากย์โขน และสวดสรภัญญะ...” (บุญเหลือ ใจโมโน, 2549 : 76) ถึงแม้ไม่ได้แต่งเป็นบทสวด แต่กวีสามารถใช้ กาพย์ยานีแสดงประสบการณ์ร่วมสมัยให้เห็นความสำคัญของ การอ่านที่เป็นกิจกรรมอันมีค่าทางปัญญา

คำประพันธ์ประเภทกาพย์ที่กวีใช้อีกประเภทหนึ่งคือกาพย์ฉก 16 พบเพียง 3 บทคือ “ครุ่นน้ำค่านึง” “ลมปีก แรงพัด ป้ายฟ้า” และ “ทาง” ทั้ง 3 บท กวีแต่งตามชนบ “กาพย์ฉก 16 นิยมแต่งพรรณนาความ บทสวด และบทพากย์โขน” (บุญเหลือ ใจโมโน, 2549: 88) ในที่นี้กวีใช้กาพย์ฉก 16 พรรณนาความที่มีเรื่องราวดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และแทรกทัศนคติของผู้เล่าที่ทำหน้าที่เป็น ผู้สังเกตการณ์ แต่ใน “ลมปีก แรงพัด ป้ายฟ้า” กวีได้แทรกเหตุการณ์ไม่คาดฝันที่ เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน โดยให้ภาพความโหดร้ายของการตะปบโดยไม่อาจยับยั้งได้ว่า “เร็วมากเกินดู - ไตมา เกินเจ็บอุรา แมวเข้าเช่นคว่าลูกนก” ในบท “ครุ่นน้ำค่านึง” ได้แทรกทัศนคติของผู้เล่าเรื่องที่มีต่อน้ำว่าเป็นความมหัศจรรย์ของธรรมชาติและชีวิต น้ำไม่มีวันเหือดแห้งไปจากฟ้า ทรายเท่าที่วัฏจักรของน้ำยังดำเนินอยู่และมีสิ่งที่เอื้อให้ ดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ น้ำในร่างกายมนุษย์เช่นน้ำตายังเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงจิตใจของ ความเป็นมนุษย์ ส่วน “ทาง” แสดงทัศนะของกวีว่า การเข้าไปทางานทำใน เมืองหลวง อาจมิได้บันดาลให้ชีวิตมีความสุขอย่างแท้จริง ความสุขที่แท้จริงคือการ

ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่จึงจะปลดปล่อยตนเองจากความ
ฟุ้งเฟ้อและพบกับความสุขที่แท้จริงได้

คำประพันธ์อีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในบ้านเก่าคือ วสันตดิถีฉันท 14 ในบท
“เหมือนทรายทรายแหลมประแด่มล” กวีเครื่องครัดการใช้ครู - ลหุตามแบบแผนใน
ตำรา บางบทมีการรับส่งสัมผัสแบบกลอนสุภาพคือเพิ่มสัมผัสระหว่างวรรคที่ 3 กับ 4
เพื่อความไพเราะ เช่นในบทแรก

หมื่นแสนวลีอุทกไหล
ถึงถิ่นภาววิรุณคริน

ประลุใส ณ ทรายผืน
พนขึ้นพิไลพรรณ

ฉันทชนิดนี้มีหลากหลายในวรรณคดีแรก สามารถใช้คำในตำแหน่งลหุพรรณนาความงามที่
ดำรงอยู่ในความเคลื่อนไหวของธรรมชาติได้อย่างสละสลวย ไม่ว่าจะเป็นสายน้ำ ไม้
ป่า หมู่ภุมร สายลม แสงแดด ดอกไม้ ก็มีส่วนสร้างความชื่นบานและความงดงามให้
โลกและผู้พบเห็น

บ้านเก่า มีการใช้ฉันทลักษณ์ผสมในบท “วังแม่ลูกอ่อน” มีการใช้โคลงสี่
สุภาพและกลอนสุภาพแต่งผสมในบทเดียวกัน กวีใช้ “...โคลงสี่สุภาพนำ 1 บท ตาม
ด้วยกลอนสุภาพมีเนื้อความขยายโคลง อาจเรียกว่าเป็นกลอนท่อนโคลง” (ธเนศ
เวศรัฎาดา, 2547: 70) คล้ายกาพย์เห่เรือที่แต่งกาพย์ขยายโคลงนำ

กวีใช้โคลงสี่สุภาพนำเรื่องเพื่อทำความเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนาให้ผู้
อ่านคิดทาบเทียบกับเหตุการณ์ปัจจุบันที่แม่พาลูกที่เป็นออทิสติกข้ามถนนในเมือง
หลวง แต่ต้องเผชิญปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ในส่วนของกลอนสุภาพที่ขยายความมี
จำนวนคำตั้งแต่ 6 – 8 คำ แต่ส่วนมากใช้ 7 คำมีจังหวะสั้น กระชับ รวดเร็ว และ
เร่งเร้า เพื่อให้เสริมรับกับความหมายในบทประพันธ์ที่สื่อถึงเหตุการณ์และสภาพ
ปัจจุบัน คือในสังคมเมืองหลวงที่มี “รถราแล่นพล่าน” วิ่งรวดเร็วดูน่า “เกรงกลัว”

2.2 ระดับภาษา

โชคชัย บัณฑิต เป็นกวีที่เอาใจใส่ต่อการเลือกเฟ้นภาษาตั้งแต่เสียงใน
พยางค์ดังกล่าวกวไปแล้ว ส่วนในระดับคำเห็นได้ว่ากวีใช้ประโยชน์ของคำพ้องเสียงต่าง
รูปและคำพ้องทั้งรูปทั้งเสียงกระตุ้นความคิดของผู้รับสารเช่น คำว่า “พิธีกาล” ซึ่ง
เป็นชื่อบท ชวนให้คิดถึงพิธีในกาลเวลาอันแปลกปลอมทางไกลจากความเข้าใจของ

คนร่วมสมัย หรือใช้คำว่าห่างไกลกับการล่าเหยียบเคียงข้างยั้งสัตว์ป่ากับห้างที่ล้ำ
ผู้บริโภคด้วยกลยุทธ์การขาย เป็นต้น กวีใช้คำในบริบทที่จำแนกตามระดับภาษา
2 ระดับคือระดับภาษาปากหรือระดับภาษาพูด และภาษากวีหรือ คำทำเนียบกวี

เมื่อพิจารณาภูมิหลังของกวีพบว่า การมีพื้นฐานของความรู้ด้าน
สังคมศาสตร์ ในระดับปริญญาตรีและสาขาวิชาไทยศึกษาในระดับปริญญาโท ผสม
ผสานกับแนวคิดที่ได้จากการอ่านได้มีส่วนหล่อหลอมให้เขาเป็นคนช่างสังเกต กระตุน
การตั้งคำถาม และพยายามแสวงหาคำตอบ

แรงบันดาลใจในการสร้างงานจากประสบการณ์การอ่านวรรณกรรมโบราณ
ทำให้เราเห็นปฏิกริยาความไม่พอใจต่อยุคปัจจุบัน กวีใช้คำในทำเนียบกวีที่มีกลิ่นอาย
ของวรรณกรรมสมัยเก่า แสดงการก่อเกิดและเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติและวิถีชีวิต
ดังเช่นบท “ดิน น้ำ ลม ไฟ : ความเป็นไปในชีวิต” เป็นบทประพันธ์ที่มีขนาดยาว
แบ่งเป็น 5 ตอน เรียงลำดับตามคำในชื่อบท แจกแจงปัญหาที่เกิดขึ้นกับธาตุทั้งสี่ซึ่ง
เป็นธาตุสำคัญของโลกและชีวิต เริ่มจากธาตุ “ดิน” กวีใช้ความรู้ในลิลิตโองการ
แข่งน้ำ ขั้วต้นต่อของความหลงใหลในสวามีรักแห่งมาตั้งแต่แรกมีมนุษย์ในโลกหลังลื่น
กับ เมื่อพรหมหลงกลั่นหอมของดิน จนเปลี่ยนสภาพจากเทพกลายเป็นมนุษย์ แล้ว
เล้ามาถึงเหตุการณ์ในปัจจุบันที่คนทำลายแผ่นดินจน “ผืนนาป่าร้างจิตจางรส” ด้วย
สารเคมีเพราะมุ่งแต่ผลิตเพื่อการส่งออก ในตอน “น้ำ” กวีกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลง
ของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับน้ำ เมื่อมีระบบการจัดการด้วยความเจริญสมัยใหม่
ดังเช่นเขื่อนขนาดใหญ่ที่ “บัดนี้...มาฉือนป่า” ผลที่ตามมาคือ “ลมฟ้าอากาศ
เริ่มพลาดผิด” เกิดความวิปริตในธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อทั้งสังคมชนบทและ
สังคมเมือง

ธาตุลำดับที่ 3 คือ “ลม” กวีบรรยายถึงสภาวะอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปจาก
อดีต เนื่องจากการพัฒนาที่ไม่เหมาะสมกับสภาพอากาศของเมืองไทย ทั้งยังก่อให้เกิด
มลพิษ คนสมัยใหม่ต้อง “หุงลม” อันแสดงการแก้ปัญหาด้วย “ฤทธิ์” ตามแบบใหม่
เช่น คลายร้อนด้วยเครื่องปรับอากาศ พัดลม แต่สิ่งประดิษฐ์เหล่านี้ล้วนใช้พลังงานไฟฟ้า
และยังคงมลพิษภายนอกไว้ เมื่อเชื่อมโยงกับธาตุลำดับสุดท้าย “ไฟ” จะเห็นว่า คนไม่
สามารถพึ่งพาลมธรรมชาติได้อีกต่อไป ต้องมีพัดลมหรือเครื่องปรับอากาศที่ใช้พลัง
ไฟฟ้า การใช้พลังงานไฟฟ้ามีความสัมพันธ์กับการทำลายการดำรงอยู่ของธรรมชาติ
กล่าวคือ ยิ่งต้องการใช้พลังงานไฟฟ้ามากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งต้องทำลายป่า สร้างเขื่อนเพื่อ
ผลิตพลังงานไฟฟ้ามากขึ้นเท่านั้น

ในตอนสุดท้าย “ไปเป็นความเป็นไป” สรุปความเป็นไปของดิน น้ำ ลม ไฟ จากอดีตถึงปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงจนมีแนวโน้มไปสู่วันสิ้นโลก ตาม “ความเป็นไป” ที่กล่าวไว้ใน **ลิลิตโองการแช่งน้ำ** ในตอนสั้นกับว่า “นานาอเนกน่าวเดิมกลับ จักรำจักราพาพิเมื่อไหม้ กล่าวถึงตระวันเจ็ดอันพลุ่ง น้ำแล้งไข่ซอดหายๆ เจ็ดปลามันพุ่งหล้าเป็นไฟ วาบจตุรabayแผ่นขั่ว ชักไทรตรึงษ์เป็นเผ้า แลปล้าสีลองๆ” (**พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา ลิลิตโองการแช่งน้ำ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, 2540: 1) แต่เหตุการณ์ในโลกปัจจุบันกลับเร่งเวลาให้เร็วขึ้นกว่าธรรมดา เพราะจุดต่างด้วย “คลัง” ที่เกาะแน่นที่ใจมนุษย์ “จิตสำนึก” จึงเป็นสิ่งที่ยากจะสัมผัสได้เพราะถูกความหลงใน “ความสุข” อันฉาบฉวยกันขวางไว้ ซ้ำยังเป็น “ความสุข” ที่ “สุ่มไฟให้ดินฟ้า” มิใช่ไฟจากตะวันเจ็ดดวงตามปรัมปราคติ ดังที่กวีกล่าวเทียบเคียงว่า

เจ็ดตระวันอันพลุ่งมุงผลาญพรา	แล่นล้างสีหล้ามันปลาตรลบ
เขาพระสุเมรุไหม้เป็นคบ	องคพายพเกินยีนยง
ดินเคยให้ผลผลิตโลก	น้ำไรโลโครกลมโบทง
ไฟจากโพ้นฟ้าเลี้ยงป่าดง	บัดนี้คลังเกาะตรึงใจ
สิ่งสะดวงสวายโลกได้ผลิต	คล้ายมุงสู่ทิศเกินถอนไถ่
คำ “จิตสำนึก” ดูลึกไป	“ความสุข” สุ่มไฟให้ดินฟ้า

ส่วน “นครเมฆา” ให้ภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในรูปแบบใหม่ยุคบริโภคนิยม ห้างสรรพสินค้าที่สร้างด้วยเงินทุนเป็นสวรรค์ของ “วาณิชชนกรคือสักกะ” ที่ “ทวยเทพ” คือผู้คนเข้ามาจับจ่าย แต่อีกด้านหนึ่งก็เป็นนรกของสัตว์ที่รอให้ซื้อหาไปเป็นอาหาร ขณะที่ภายนอกห้างสรรพสินค้าก็มีสภาพเหมือนนรกขุม “โลกันตร์” แต่ทั้งคนรวยและคนจนต่างก็ยึดถือลัทธิบริโภคนิยมดุจดั่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ตั้งอยู่บนเขาพระสุเมรุที่ไม่มีวัน “เอนโยก”

คำระดับภาษาปากมีความสอดคล้องกับการเสนอปัญหาร่วมสมัยในชีวิตประจำวัน โชคชัยใช้สำนวนทันสมัยเรียกธนพล (แปลตามความหมายของคำว่ากำลังแท่งเงิน) เจ้าของห้างสรรพสินค้าว่า “คนพันธุ์ใหม่” เพื่อแสดงความทันสมัยรับกับสถานการณ์ แต่ลักษณะของเขากลับตรงกับเบรตตามความเชื่อโบราณคือ “มือใหญ่เยี่ยงใบตาล...” ในบท “ใจขุนโจร” ผู้เล่าแสดงภาพเหตุการณ์บนรถเมลล์สายหนึ่งที่รับส่งผู้โดยสาร “ย่านตลาด” แล้วมีคนที่อยู่เหมือนโจรขึ้นมานรถ แลดูสกปรก ใส่

หมวก “ซ้ำร้ายใส่แว่นเรย์แบนด์...” สร้างความหวาดระแวงให้ผู้คนบนรถจนนึกเอาว่า “แน่แล้วพวกปล้นจี้บนรถ” กวีสามารถใช้คำภาษาปากเล่าเรื่องอย่างต่อเนื่องและเป็นธรรมชาติดังตอนที่เล่าอย่างหักมุมว่า

อีกป้ายขายหนุ่มทั้งอุ่มลูก
เหลียวหลังแลหน้าเหมือนหาใคร
ไอ้หนุ่มตึงเก(...นายเพิ่มมาก)
เจ้าหญิงตัวน้อยเล็กลอยฟ้า

เหมือนผูกมือเขาชิงราวไขว่
สละที่นั่งให้ชิดในมา
ลูกจากที่นั่งไม่กังขา
ลบภาพโจรป่าค้างคาใจ

กวีใช้คำระดับภาษาปากแสดงปัญหาสำคัญที่ควรแก้ไขอย่างเร่งด่วน ดังบท “ว่าด้วยวรรณกรรมมุขปาฐะ” ยกคำศัพท์ที่เรียกวรรณกรรมในรูปบทเพลงสมัยใหม่มาแทรกคือ “เทปเรพเร้า” และ “คอนเสิร์ต - เปิดผับ” คำว่าเรพซึ่งหมายถึงข่มขืน กระตุ้นให้ผู้อ่านรู้สึกถึงพลังในยุคสารสนเทศเป็น “เภทภัย” ได้ เพราะยังมีช่องทางให้สื่อสารอย่างหลากหลาย และเน้นความบันเทิงอย่างฉาบฉวยโดยหวังประโยชน์ทางธุรกิจ โอกาสการพัฒนารับสารด้านการอ่านจากวรรณกรรม “ลายลักษณ์” ก็ยิ่งลดน้อยลง ความชะงักงันในการพิจารณาไตร่ตรองในการรับสารก็ย่อมตามมา

น่าสนใจว่า โชคชัย บัณฑิต’ สามารถใช้คำระดับภาษาปากเชื่อมโยงกับคำจากวรรณกรรมโบราณเช่นเดียวกัน ดังบท “ในมหานคร” ซึ่งแสดงความทุกข์ของช้างที่ความนำมารายได้ในเมืองหลวง โดยไม่ใยดีว่าช้างต้องฟันธรรมชาติอยู่ท่ามกลางรถราที่พลุกพล่าน อากาศร้อนและเต็มไปด้วยมลพิษ และไม่ได้กลับได้นอนตั้งแต่คำจนดึก กวีใช้ลีลาของบทกล่อมช้างมาแสดงภาพช้างที่ “ฟินกฎธรรมชาตินิราศเมือง” ได้อย่างสะท้อนอารมณ์ คำเรียกช้างที่ความใช้อย่างรักใคร่ว่า “พ่อ” ในวรรค “เชิญพ่อทางนี้...” สอดคล้องกับบทกล่อมช้างที่ว่า “อ้าพ่อย่าคร้าอย่าเนาโคก” ซึ่งมีน้ำเสียงปลอบประโลม อ่อนโยน แต่กวีก็สร้างความรู้สึกขัดกันที่ความพูดต่อว่า “...ก็หวีครีบ” แสดงว่าจะขายกล้วยให้แก่ผู้เมตตาคือช้างที่ถูกฝึกให้ “สูงวงคำนับคล้ายกราบกราน” อยู่อย่างไม่หยุดหย่อน นอกจากนี้ บทประพันธ์บทนี้ยังนำชื่อตัวละครจากวรรณคดีเรื่องเสภา ขุนช้างขุนแผน คือ “พลายแก้วแววไว” มาเรียกช้างพลายเพื่อสื่อความหมายตรงกันข้ามเมื่อต้องตระเวนออกหาอาหารทั่วกรุงอย่างหม่นหมอง “แววไว” เป็นคำเรียกท้ายชื่อพลายแก้วเมื่อยังเยาว์วัยจนถึงวัยหนุ่มก่อนจะได้ยศเป็นขุนแผน ให้ความรู้สึกสง่างาม เฉลียวฉลาด และแจ่มใส แต่ “พลายแก้วแววไว” ในที่

นี้เป็นช้างขอทานเร่ร่อนในเมืองที่ต้องมา “รับทาน” จากผู้คนในเมืองหลวงและเป็นเพียงเครื่องมือทำมาหากินอย่างหนึ่งของความอยู่ข้างเท่านั้น

2.3 โวหารและสัญลักษณ์

โวหารที่ใช้ในบ้านเก่า มีทั้ง อุปมา อุปลักษณ์ บุคคลวัต อติพจน์ สัทพจน์ และประชด (Irony) โดยใช้คลงกัน ดังเช่น

ใน “เจ้าดอกนุ่นแตกฝักลมยกย้าย” กวีใช้ “เจ้าดอกนุ่นแตกฝัก” เป็นอุปลักษณ์หมายถึงลูกสุนัขที่แยกย้ายจากกัน หลังจากถือกำเนิดเทียบกับดอกนุ่นที่ลมพัดกระจายเมื่อแตกฝัก แตกวีเปลี่ยน “ลมยกย้าย” เป็น “คนยกย้าย” อันหมายถึงคนที่นำลูกสุนัขไปเลี้ยง โวหารบุคลวัตใช้แสดงบรรยากาศอันเป็นปฏิปักษ์ต่อชีวิต โดยเฉพาะแม่สุนัขเร่ร่อนที่อึดท้อง ดังข้อความว่า “คืนฟ้าพิฆาตดาว เปรี้ยงทวาดฟาด ดาวฝนกราวก้อง” ล้วนสื่อการกระทำที่เต็มไปด้วยความโกรธเกรี้ยว หยาบกระด้าง รุนแรง และไร้ความปราณี กวีใช้โวหารอติพจน์และอุปมาแสดงผลการคุกคามของฟ้าฝน “ดูจ้บ” ว่า “โลกเกือบทรุด” เสียงฝนที่กระทบพื้นดินนั้นก็ดังก้องราวกระหน่ำด้วยเสียงกลอง “ลิก [ไปถึง] บาตาล” นอกจากนี้กวียังใช้อุปมาขยายความอีกว่า “...ปานฟ้าจม ท่าน้ำ” ความเปรียบดังกล่าวเป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงการยินยอมของสัตว์เพศเมียที่ถูกเหยียดหยาม และถูกทอดทิ้งให้เอาชีวิตตนและลูกน้อยรอดพ้นอันตรายให้ได้ด้วยตัวมันเอง

โวหารอุปลักษณ์ในบ้านเก่า ยังเป็นอุปกรณ์ในการเสียดสี ดังข้อบทร “นครเมฆมา” แทนชื่อกรุงเทพฯ ที่เป็นนครบนสวรรค์ เป็นอุปลักษณ์และประชดไปพร้อม ๆ กัน กวีนำชุดคำที่แสดงภาพสวรรค์ แต่มีความหมายต่างจากในชนบวมาวางให้ตีความดังตอนขึ้นต้นว่า

เขาพระสุเมรุเป็นหลักโลก	ดิสนีย์แลนด์อุปโลกนั้ดั่งไตรภพ
ท่มกลางห้างสรรพสินค้า	ลดชั้นหล่นมาเมฆาลัย
วณิชนกรคือสักกะ	ทรัพย์คือสรวงแห่งสมัย
ทวยเทพเที่ยวเหาะด้วยเหาะใจ	บันไดช่วยเลื่อนบ้างเคลื่อนลิฟท์

โวหารสัทพจน์หรือคำเลียนเสียงธรรมชาติ กวีมักใช้ในบทพรรณนา เพื่อกระตุ้นจินตนาการในบทประพันธ์ ดัง “ในสระน้ำใส” คำเลียนเสียงธรรมชาติ

“ก๊วก๊วาก๊วก๊ว” แทนเสียงร้องดังของเบ็ด เล่นเสียงพยัญชนะต้น /ก/ สื่อความมีชีวิตชีวา ร่าเริง เป็นธรรมชาติ

บางบทแม้จะใช้คำเลียนเสียงที่เป็นคำเดียวกัน แต่ก็แทนสิ่งที่ทำให้เกิดเสียงต่างกัน ในบท “เหลือม” กวีใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ “เปรี้ยง” บอกเสียงดังสนั่นของปืนที่ “พรานเพิ่ม เหนี่ยวไก...” หมายถึง “ปลิดชีพ” สัตว์ป่าที่เล็งไว้ ให้ความรู้สึกหนักหน่วง รุนแรง น่าตื่นตระหนก เช่นเดียวกับ “เปรี้ยง” ในบท “เจ้าดอกนุ่นแตกฝักกลมยักยัย” แต่เสียง “เปรี้ยง” ในบทนี้เป็นเสียงฟ้าผ่าที่ดังก้องด้วยความโกรธเกรี้ยว นำพาทหารัน ราวกับฟ้าจะถล่ม

บางบทกวีใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติแสดงการเคลื่อนไหวที่รวดเร็ว ดังบท “เวทนา” ในช่วงท้ายบท กวีกล่าวถึงจุดจบของแมลงปอในยามค่ำคืนเมื่อมันหลงเข้ามาใน “คามาคนกริต” ว่าเป็นเพราะมันเปลี่ยนสภาพเมื่อผิดเวลา คำเลียนเสียงธรรมชาติ “ฉับ” และ “ปับ” เป็นคำที่กำกึ่งระหว่างคำบอกการกระทำ กับคำที่แสดงเสียงจากการกระทำ ให้ความรู้สึกรุนแรง รวดเร็วและแม่นยำของการล่า

โวหารประชด (Irony) ซึ่งสื่อความหมายตรงกันข้ามกับความหมายของคำ ใช้แสดงความขบขันเสียดสี เช่น ในบท “ในมหานคร” บทกล่อมช้างบทแรกเป็นการปลอบประโลมช้างให้คลายความเศร้าโศกที่ต้องพลัดพรากจากป่าอันเป็นที่อยู่อาศัย ป่าที่ช้างอยู่เป็นป่า “ขัฏ” มี หุบผาลึกชัน ตัดกับภาพเมืองที่มีความรุ่งเรือง โอฬาร สวยงามดังเมืองสวรรค์ มีความสะดวกสบาย ส่วนในบทที่ 2 เป็นการปลอบประโลมช้างให้ละพยศ และปลอบขวัญให้ช้างพึงพอใจในการเข้ามาอยู่ในเมือง พร้อมทั้งเปรียบเทียบให้เห็นว่าอยู่ในป่าลำบากต้องหากินเอง ไม่สบายเหมือนอยู่ในเมืองที่มีคนคอยดูแล “เกียวกุญ” ให้กิน แต่ในความเป็นจริง ช้างในเมืองต้องเผชิญกับความทุกข์ทรมานที่ต้องฝึกกฎธรรมชาติ การนำบทกล่อมช้างมาแทรกเป็นการเสียดสีที่สื่อความขมขื่นอย่างลุ่มลึก

กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สำคัญต่อการสื่อความหมายและเป็นปัจจัยของพลังในการสื่อสารอีกอย่างหนึ่งในบ้านเก่าคือการใช้สัญลักษณ์ กวีใช้สัญลักษณ์เร้าอารมณ์ของผู้อ่านให้เข้าถึงความหมายหรือเนื้อหาในบทประพันธ์ได้อย่างมีพลัง โดยเน้นให้ผู้อ่านจินตนาการเห็นภาพและใช้ความคิดในเชิงเปรียบเทียบ สัญลักษณ์ในบ้านเก่าแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สัญลักษณ์ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดตามชนบและสัญลักษณ์เฉพาะตัว

สัญลักษณ์ตามชนบทที่พบในบ้านเก่า หมายถึงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในงานแบบ

ฉบับสืบต่อมารวมทั้งสัญลักษณ์ที่ใช้โดยแพร่หลายในงานร่วมสมัย ยังสอดคล้องกับการสื่อความในสถานการณ์ปัจจุบันเช่นบางบทกวีใช้ชื่อบทเป็นสัญลักษณ์เช่น “รอรุณ” แทนวันใหม่แห่งความหวัง ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาในบทที่ใช้โวหารบุคคลวัต แสดงความหวังของหนังสือซึ่งยัง “เฝ้ารอ” ด้วยความเชื่อมั่นว่าผู้คนจะกลับมาเห็นคุณค่าของจินตนาการ ใน “เหมือนทรายหายแช่มประแด่มส” “ทิพย์” มักใช้แทนความดีงามที่เหนือปกติธรรมดา และมีนัยเชื่อมโยงกับความคิดทางพุทธศาสนาที่ทำให้คุณค่าของอาณิสสแห่งความดีในโลกหน้า กวีแสดงค่าของธรรมชาติในโลกปัจจุบันว่า “ผีเสื้อจะโบกทิพย์วาว วิยด้าวสกาพราย” ใน “ตระหง่าน” “ฟ้า” แทนความดีงามสูงส่งทางคุณธรรมที่พระปรารค์พุ่งขึ้นไปหา พระปรารค์ยังเป็นสัญลักษณ์แทนความมุ่งมั่นที่มนุษย์สร้างขึ้น ดังข้อความที่กล่าวถึง “ปรารค์” ว่า “ไล่เหลี่ยมเปี่ยมมุมเงาชุ่มแสง โตเด่นสำแดงลบแสงจ้ำ กลียเงานกลางามรับวามตา พุ่งปรารค์ยังฟ้าศรัทธาธรรม...”

น่าสนใจว่า สัญลักษณ์ตามขนบบางคำ กวีนำมากำหนดความหมายต่างไปจากความหมายในขนบเดิม “สวรรค์” ความหมายในขนบเดิมมีทั้งระดับโลกียะและโลกุตระ เช่น ความสุขเพราะยังข้องเกี่ยวในกามเป็นจุดเด่นของฉกามาพรสวรรค์ 6 ชั้นตามอุดมคติ การลดละกิเลสของผู้บำเพ็ญบุญควรยกระดับไปสู่ชั้นพรหมทั้งรูปพรหมและอรุปรหม แต่สวรรค์ก็ยังไม่ใช่วัตถุหมายปลายทางสูงสุด ใน “นกปล่อย” กวีใช้สวรรค์แทนความมั่งคั่ง ความลุ่มหลงมัวเมาในกิเลส โดยผู้หวังสวรรค์ยังเข้าใจผิดว่าตนจะไปสู่สวรรค์ได้ด้วยการปล่อยนก ทั้ง ๆ ที่เป็นการทำบาป ใน “ทาง” กวีใช้คำว่า “ฟากฟ้า” และ “ดิน” เป็นคู่ตรงข้าม “ฟากฟ้า” แทนความเจริญแบบใหม่ในเมือง ส่วน “ดิน” แทนถิ่นกำเนิดซึ่งแม้ต่ำต้อยแต่มั่นคงและอบอุ่น

สัญลักษณ์เฉพาะตัวแสดงทัศนคติที่แยกคายของกวี เช่น “ลายวงปีที่ต่อไม้” ใน “ปีกไม้ - ลายแทง” แทนการแสวงหาคูณค่าและความหมายในชีวิตที่แท้จริง โดยเปรียบเทียบว่า “ลายวงปีที่ต่อไม้” เป็น “ลายแทงแห่งต่อไม้” คำว่าลายแทงหมายถึงรหัสแห่งธรรมชาติซึ่งสามารถนำพาให้เราค้นพบว่าชีวิตที่มีความหมาย คือชีวิตที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งดีและร้ายมาได้ด้วยจิตใจที่แข็งแกร่ง อาจกล่าวได้ว่าเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายในอุดมคติเช่นเดียวกับ “ปีกรุ้ง” ใน “ลมปีก แร่งบัด ป้ายฟ้า” แทนศักยภาพที่จะนำพาชีวิตไปสู่สิ่งที่ดีงามอย่างสง่างามเผย ใน “ซานเรือน” กวีใช้ต้นกล้วยของข้าวแทนความพระนงในชีวิตที่ให้ความหวังท่ามกลางความสูญเสียบ้านเก่าใน “บ้านเก่า” แทนวิถีถิ่นดั้งเดิมและวัฒนธรรมที่ดีงามซึ่งกำลังจะสูญหาย

ใน “ห้องน้ำแห่งหนึ่ง” กวีใช้ประตูไม้เป็นสัญลักษณ์แทนความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และใช้ “ประตูบาร์ติด” หรือ “ประตูสังเคราะห์” แทนความแปลกแยกระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและพยายามเอาชนะธรรมชาติ

2.4 องค์ประกอบของบทประพันธ์ : ความประสานจากความขัดกัน

ลักษณะเด่นทางด้านรูปแบบที่เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่โดดเด่นมากคือ “...การนำสิ่งตรงข้าม หรือคล้ายคลึงมาเชื่อมโยงเทียบกัน” (คณะกรรมการตัดสินรางวัลซีไรต์ประจำปี 2544, 2544: 1, ในโชคชัย บัณฑิต, 2544: 1) สังเกตได้ว่า กวีสร้างองค์ประกอบของความหมายที่มีความขัดกัน (contrast) 2 แบบคือ ความขัดกันระหว่างต้นบทกับท้ายบท และความขัดกันที่วางคู่ขนานสลับกัน

2.4.1 ความขัดกันระหว่างต้นบทกับท้ายบท

ในบท “จอแก้ว” หลังจากพรรณนาความน่าตื่นตาตื่นใจของป่าเขา และธารน้ำอันอุดมสมบูรณ์ กวีก็แสดงให้เห็นว่าภาพเหล่านั้นเป็นเพียงภาพในจอโทรทัศน์ ดังบทประพันธ์ที่ว่า “ตื่นตาฟ่ายในจอแก้ว ราบรื่นยิ่งแล้วน้ำแฉ้วสาย จมในเบาะนุ่มหลอมรวมกาย หายใจนัดแต่ซัดใจ” บท “นกปล่อย” เล่าถึงพฤติกรรมของคนขายนกที่นำสินค้าในกรงคอนขึ้นป่าในวันสงกรานต์ ต่อด้วยกิจกรรมซื้อขาย การอธิษฐานหวังผลบุญ ความหวังของคนขายและคนปล่อย แล้วลงท้ายด้วยความทุกข์ทรมาน “ราวถูกฆ่าซึ่งนรก...” ของนกน้อยที่ตกเป็นเหยื่อของผู้แสวงบุญที่เห็นแก่ตัว

บท “เจ้าดอกนุ่นแดงฝักกลมยักย้าย” แบ่งเป็น 2 ตอนคือ “ลานริมตึก” กับ “ยาวไกลไม่ยาวนาน” ตอนแรกกวีให้ภาพและบรรยายภาพที่ปั่นป่วนรุนแรง กราดเกรี้ยวของสายฝนที่ตกชดกระหน่ำราวจะถล่มโลกในยามค่ำคืน สุนัขขี้เรื้อนตื่นรนขุดดินหาที่คลอเคลียอย่างตื่นกลัว ในตอนที่ 2 กวีสร้างบรรยากาศที่แตกต่างกับช่วงแรก เมื่อพายุฝนสงบก็ปรากฏ “...แสงทองส่องทอหมาดซอฟ้า” เป็นสัญลักษณ์ของความสุขสงบ ปลอดภัย และให้คำตอบว่าลานริมตึกที่แม่สุนัขเอาไว้วิตรอตมาได้ อยู่ในวัด ภาพแม่สุนัขขี้เรื้อนแสดงความรักแก่ลูกสุนัขที่ชวนให้ขาบซึ่งระคนเอ็นดู แม้วัวแม่จะเป็นเพียงสุนัขขี้เรื้อน แลดูสกปรก ไร้ค่า แต่มันก็ให้กำเนิดลูกน้อยที่น่ารัก และ “บริสุทธิ์ดุจน้ำฟ้าหลังพายุ” เหมือนดอกนุ่นที่น้ำเซซมยามแดงฝัก

2.4.2 ความขัดกันที่วางคู่ขนานสลับกัน

การจัดองค์ประกอบในลักษณะนี้ปรากฏในบทที่มีตอนเดียวและหลายตอน ในตอนหนึ่ง ๆ กวีจะวางความหมายที่ขัดกันไว้โดยกล่าวสลับกันดังเช่นใน

“ต่าง” กวีสื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่ทำให้แม่ลูกคู่หนึ่งมีพฤติกรรมแตกต่างกันและคิดต่างกัน เพื่อสื่อถึงวิธีคิดที่ต่างกันของคนสองวัย โลกของลูกกับแม่ไม่ใช่โลกเดียวกัน ดังบทที่ว่า “แม่เคยปลุกข้าวเลี้ยงชาวโลก ลูกเหมือนมิใช่คน โลกใหม่ แม่มีคุณค่าเหนือกว่าใคร แต่ไซ้ในโลกที่ร้อน” ผู้อ่านจะตีความได้ว่า โลกของแม่เป็นโลกแห่งการเพาะปลูกอยู่กับดินฟ้าอากาศ ประกอบอาชีพเพื่อแบ่งปันอย่างถือเป็นหน้าที่ “เลี้ยงชาวโลก” ส่วนโลกของลูกเต็มไปด้วยความเร่งรีบ ชื้อความสะดวกสบายด้วยเงินและอาศัยเครื่องใช้ที่ประกอบด้วยเทคโนโลยี

บางครั้งสิ่งที่ขัดกันอาจจะส่งผลสู่จุดเดียวกันเช่นเสียงพระสวดในงานศพกับเสียงดนตรีในงานบวช ซึ่งได้ยินจาก 2 ฟากในวัดใน “สองหู” กวีนำประสบการณ์จากการฟังเสียงในพิธีกรรมทางศาสนาที่มีรูปแบบตรงกันข้าม และมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างมาเทียบสลับกัน ดังที่กล่าวว่า “เบิกบานงานบวชเคล้าสวดงานตาย...แยกขวาแยกซ้ายงานตายงานเป็น” ให้เห็นว่าสารจากงานศพคือ มรณานุสติ ส่วนสารจากงานบวชคือความชื่นชมยินดีต่อชีวิตสมณะอันสมถะกวีแสดงภาพ 2 ฟากของวัด คือฟากสงบสงัดในงานศพ บรรยายอากาศห่อหุ้ม กับฟากฉลองที่มีความเบิกบานด้วยดนตรีและการจัดเลี้ยงอย่างอีกทีกในงานบวชขนาด ผู้ร่วมงานซึ่งมี 2 หู หากรู้จักฟังหรือฟังเป็น ย่อมได้รับความสงบ ดังลงท้ายบทว่า “นั่งในงานศพสงบในทุกข์ สนุกในเพลงครีตกเร่งร่ำซัด ไขหูข้างไหนฟังได้แจ่มชัด สงบสงัดในอลเวง”

ใน “ห้องน้ำแห่งหนึ่ง” ซึ่งแบ่งเป็น 3 ตอน คือ 1. ประตูปาริตด 2. ประตูเปิด และ 3. ก้องสะท้อน กวีจัดองค์ประกอบความหมายตามลำดับดังนี้ ตอนที่ 1 กวีกล่าวถึง “ประตูปาริตด” ที่สร้างจากวัสดุสังเคราะห์ซึ่งงามทรูและทนทานมากกว่า “เนื้อไม้” ว่าเป็นเพราะ “ประตูปาริตดเทคนิคเฉพาะ ด้านชั้นไซ้เจาะราเกาะเยื่อ ห้องน้ำนองไขทองเรือ บาริตดต่างเอื้อกว่าเนื้อไม้” ในตอนที่ 2 กวีย้อนคิดถึงสมัยก่อนที่ใช้วัสดุธรรมชาติ ซึ่งต่างจากวัสดุสังเคราะห์อย่างตรงกันข้ามคือ “จาก” และ “คา” ว่าต้องเปลี่ยนใหม่เพราะผุร่อน แต่ก็ทำให้รับรู้ฤดูกาลและเผยให้เห็น “ลัจจะประจำธรรมชาติ” จนอาจชักนำให้ “วาง” จาก “สังสารวัฏ” แล้วหันกลับไปพูดถึงวัสดุสังเคราะห์ในตอน 3 ที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยเทคโนโลยี เป็นสิ่ง “มีอิทธิพล” ที่จะไม่เสื่อมสลายขัดถูไทรลักษณ์ ผู้ใช้ไม่ต้องรับรู้ฤดูกาล ห่างไกลจากสังขาร ดังจบบทว่า “ประตูสังเคราะห์ช่างเหมาะสม โดยเหตุปัจจัยมิได้ประจักษ์ไม่รู้ฤดูกาลที่ผ่านทุก ไม่ย้อนตระหนักโลกถกกร้อย”

เมื่อได้ศึกษารูปแบบและความสัมพันธ์กับเนื้อหาพบว่า บ้านเก่า สามารถ

สื่อความหมายที่มีคุณค่าทางปัญญา โดยอาศัยพลังวรรณศิลป์ซึ่งสร้างขึ้นด้วยความประสานกันระหว่างรูปแบบกับเนื้อหาอย่างเหมาะสม กริยารับใช้ฉันทลักษณ์ ให้เหมาะกับการสื่อความ ใช้ระดับภาษาในชีวิตประจำวันที่สื่อกับผู้อ่านได้อย่างกว้างขวางกับภาษาที่แสดงรากในวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ โดยเฉพาะคำทำเนียบกวีที่เทียบเคียงได้กับงานสมัยก่อน ใช้โวหารและสัญลักษณ์และองค์ประกอบของบทประพันธ์ที่ขัดกันมาเชื่อมโยงทาบเทียบ กระตุ้นผู้อ่านให้ใช้ความคิดในเชิงเปรียบเทียบ

สรุป

กล่าวได้ว่า โชคชัย บัณฑิต' อาศัยพลังวรรณศิลป์กระตุ้นให้ผู้อ่านตระหนักและรับรู้ถึงปัญหาของสมัยปัจจุบัน ที่มีสาเหตุมาจากผลของการพัฒนาทางวัตถุจนขาดความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิต และการยึดมั่นค่านิยมจอมปลอมที่ส่งผลเสียต่อชีวิตปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่สอดคล้องกับยุคสมัยและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน กวียังคาดหวังว่าการชี้ให้เห็นภัยของปัญหจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง และสิ่งสำคัญในการกอบกู้สังคมอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่กวีชี้แนะไว้ก็คือคุณค่าของความเป็นมนุษย์ อันประกอบด้วยความรู้ความเข้าใจในความจริงอย่างไม่หลงในสิ่งลวง ความพินิจพิจารณาประกอบกับการสังเกตในประสบการณ์ การเก็บรับประสบการณ์ทางอารมณ์ที่คงความงามในจิตใจไว้ระหว่างการดำเนินชีวิต ถึงแม้ต้องเผชิญกับปัญหาของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเพียงใด กล่าวได้ว่า การชี้ให้เห็นภัยของปัญหานับว่าเป็นการชี้ทางออกไปในตัว นั่นคือการปลดปล่อยตนเองออกจากการตกเป็นทาสของวัฒนธรรมบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ด้วยการใช้อนุภาพเรียนรู้และตระหนักในภัยของปัญหาดังกล่าว ควบคู่กับการเรียนรู้สัจธรรมในการดำรงอยู่ของธรรมชาติอีกทั้งเก็บรับประสบการณ์ในการสัมผัสสิ่งสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมที่สืบจากโบราณและที่สร้างขึ้นใหม่

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาคุณค่าของบทประพันธ์ในรวมบทกวีนิพนธ์ของกวีคนอื่น ๆ เพื่อพิจารณาว่ากวีใช้ประโยชน์จากขนบวรรณศิลป์ไทยสื่อสารเนื้อหาที่แสดงคุณค่าและปัญหาของมนุษย์ รวมทั้งแสดงทัศนะในการกอบกู้ความตกต่ำทางจิตวิญญาณว่ามีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร หรือศึกษางานประพันธ์เรื่องอื่นของโชคชัย บัณฑิต' เพื่อพัฒนาการด้านรูปแบบและเนื้อหา โดยนำมาเปรียบเทียบกับบ้านเก่า

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. 2529. **ประวัติพระภิกษุณี**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ
- เจตนา นาควัชระ. 2542. **ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- _____. 2549. “วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี”, ใน **วิถีแห่งการวิจารณ์**, หน้า 117 - 182. กรุงเทพฯ: ชมนาด
- โชคชัย บัณฑิต (นามแฝง). 2544. **บ้านเก่า**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: รูปจันทร์.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. 2543. “แนวคิดสำคัญของกวีนิพนธ์ไทยในยุคโลกาภิวัตน์”, **สงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**. 6(มกราคม - เมษายน), 1 - 13.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. 2547. “ ‘บ้านเก่า’ ของโชคชัย บัณฑิต : สำนักกวีไทยในกระแสโลกาภิวัตน์”, ใน **25 ปีซีไรต์ รวมบทวิจารณ์คัดสรร**, หน้า 637 - 641. กรุงเทพฯ: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- ธเนศ เวศร์ภาดา. 2547. “ชนบาวรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ซีไรต์ไทย”, ใน **25 ปีซีไรต์ รวมบทวิจารณ์คัดสรร**, หน้า 58 - 96. กรุงเทพฯ: สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- บุญเหลือ ใจมโน. 2549. **การแต่งคำประพันธ์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล.. 2520. “หัวใจของวรรณคดีไทย”, ใน **วรรณไวทยาการ (วรรณคดี)**, หน้า 55 - 156. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา ลิลิตโองการแช่งน้ำ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. 2540. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน
- ยุค ศรีอาริยะ (นามแฝง). 2541. “จักรวรรดิสื่อครอบโลก: สงครามล่าอาณานิคมทางวัฒนธรรม”, ใน **วิกฤตสื่อมวลชน**, หน้า 37 - 64. พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- รีนฤทัย ลัจจพันธุ์. 2544. “บริบททางการเมือง สังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์เท่าที่มีผลกระทบต่อกวีนิพนธ์ร่วมสมัยของไทย”, ใน **กวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย : บทวิเคราะห์และสารนิพนธ์**, หน้า 3 - 27. กรุงเทพฯ: ศยาม.

- _____ . 2547. **พลังการวิจารณ์ : วรรณศิลป์**. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
ศรีศักร วัลลิโภดม. 2544. **พัฒนาการทางสังคม - วัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 5.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สุภาพร มากแจ้ง. 2535. **กวีนิพนธ์ไทย 1**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2538. “การเปลี่ยนแปลงสังคมกับศักยภาพของชุมชนไทย”,
ใน **วิพากษ์สังคมไทย**, หน้า 153 - 191. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.